УДК 78.089.8

Г.Ф. Юнысова

ҖӘҮДӘТ ФӘЙЗИНЕҢ ТОРМЫШЫ ҺӘМ ИҖАТЫ
(композиторның тууына 110 ел тулу уңаеннан)

В статье уделено внимание деятельности композитора Дж. Файзи. С помощью метода сквозного рассмотрения материалов представлен обзор его жизненного и творческого пути. Дана оценка событий его биографии и анализ отдельных музыкальных явлений в контексте современных реалий. При создании работы автор опирался на материалы периодической печати, статьи и монографии по разным вопросам культуры, публикациям самого композитора. В научный оборот впервые введены новые данные из различных архивов.

Ключевые слова: Джаудат Файзи, музыкально-сценические произведения, татарский фольклор, фонограф, песенное творчество композитора, музыкальная журналистика, радиопередачи, литературно-художественное наследие.

The article focuses on the composer J. Faizy’s activities. Using the method of cross-cutting materials, an overview of his life and career is presented. An assessment of the events of his biography and analysis of individual musical phenomena in the context of modern realities are given. When creating the work, the author relied on materials from periodicals, articles and monographs on various cultural issues, publications of the composer himself. For the first time, new data from various archives have been introduced into scientific circulation.

Key words: Jaudat Faizy, musical and stage works, Tatar folklore, phonograph, songwriting of the composer, musical journalism, radio broadcasts, literary and artistic heritage.

Татарстанның һәм Россия Федерациясенең атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстанның халык артисты Җәүдәт Харис улы Фәйзи (1910–1973) XX гасырның беренче унъеллыгында дөньяга килгән композиторларның берсе. Татар музыкасын иҗат итүчеләрнең әлеге плеядасына С. Сәйдәшев, М. Мозаффаров, А. Ключарев, З. Хәбибуллин, Н. Җиһанов керә. Алар милли композиторлар мәктәбен булдыруга үзләреннән зур өлеш керттеләр, тулаем алганда республиканың музыка мәдәниятен торгызуга булышлык күрсәттеләр. Беренче татар балетын иҗат иткән композитор Ф. Яруллин да туган-яшәгән еллары (1914–1943) буенча аларга якын тора. Ул, санап үтелгән музыкантлар белән бергә, Мәскәү консерваториясе каршындагы Татар опера студиясендә укый[1]. Әмма ул Бөек Ватан сугышы чорында фронтта һәлак булып, тормыштан иртә китүе аркасында, музыка өлкәсендәге эшчәнлеген тулысынча гамәлгә ашырырга өлгерми кала. Бу музыкантларның барысының дөньяга килүләренә гасырдан артык вакыт узды

[1] Н. Җиһанов шушы югары уку йортында белем ала.

инде. Әмма бүгенге көнгә кадәр аларның күп кенә әсәрләре кульязма хәлендә кала бирә, аларның кечкенә бер өлеше генә компакт-дискларга язылган, шуңа күрә тыңлаучыларның киң даирәсенә түгел, белгечләргә дә аз билгеле. Ф. Яруллинның, А. Ключаревның, З. Хәбибуллинның тормышы һәм иҗаты турындагы хезмәтләр куен дәфтәре форматында 1960, 1962 һәм 1975 елларда нәшер ителде. Әмма Җ. Фәйзи турында хәтта андый китап та юк. Әлеге композиторлар арасында Җ. Фәйзи, мөгаен, күптөрле эшчәнлеге белән аеруча аерылып торгандыр. Бу – совет дәүләтенең иҗтимагый-сәяси тормышына бәйле вазгыять белән дә, аның шәхесенә хас үзенчәлекләр белән дә, үзе эшләгән оешмалардагы вазифаи бурычларының төрлелеге белән дә аңлатыла. Җ. Фәйзи әллә ни озак яшәми, әмма табигате белән гаҗәеп эшлекле кеше булуы аркасында бик күп нәрсәләр эшләп калдырырга өлгерә. Җ. Фәйзи әйләнә-тирәсендәгеләргә үзе турында: «Эшләмәсәм, мин авырый башлыйм», – дия торган була. Ул актив тормыш позициясе, бөтен эштә дә янып торуы белән аерылып тора. Бу хәтта аның төрле комитетлар һәм советлар эшендә катнашуына да кагыла, күпләр өчен аларда әгъза булу – номиналь күренеш[1]. Аның эшчәнлегенең өч өлкәсе бүгенге көнгә кадәр зур кызыксыну уята: 1) музыкаль әсәрләре; 2) матур әдәбият һәм музыка журналистикасы әсәрләре; 3) фольклор буенча хезмәтләре. Ул иң элек беренче татар музыкаль комедиясен иҗат итүче һәм 200 вокаль әсәр авторы буларак билгеле. Бу мәкалә композиторның тормышы һәм иҗатындагы хәллләр-вакыйгалар арасында сәбәп-нәтиҗә бәйләнешләре урнаштырып, эшчәнлегенең төп өлкәләрен, аерым әсәрләрен кыскача анализлап, әдәбиятта билгеле бер дәрәҗәдә Җ. Фәйзи буенча бушлыкны тутыру максатын куеп язылды.

Булачак композиторның нәкъ менә балалык һәм үсмерлек елларында төрле сәләт һәм мавыгулары ачыла, соңыннан алар музыкаль эшчәнлектә дә чагылыш таба. Шуңа күрә аның тормышының әлеге чорына мәкаләдә аерым игътибар бирелә. Ул 1910 елның 4 гыйнварында Оренбургта Харис Зариф улы Фәйзуллин гаиләсендә дөньяга килгән. Әтисе Хөсәения мәдрәсәсендә эшләгән, шулай ук газеталарда мөхәррирлек иткән[2]. Үз заманында Харис Россиядә һәм Төркиядә укыган [Фәйзи, 1987, б. 371]. Мәдрәсә мөгаллиме буларак, ул төрле фәннәр – татар теле, география, тарих, физика, медицина буенча үз авторлыгында яки рус һәм төрек телләреннән тәрҗемә итеп, берничә китап бастырып чыгарган. Җ. Фәйзи рус уку йортларында (Бардин гимназиясе, Т. Шевченко исемендәге мәктәп), М. Калинин исемендәге җидееллык татар мәктәбендә белем эстәгән.

[1] Җ. Фәйзи – ТР Композиторлар берлеге идарәсе әгъзасы һәм рәис урынбасары (1954 –1964), М. Җәлил исем. Татар дәүләт опера һәм балет театрының сәнгать советы әгъзасы, радиотапшырулар һәм телевидение буенча сәнгать советы әгъзасы. Җ. Фәйзи аларга бу оешмалар белән бәйле хезмәтләре өчен сайлана һәм актив хезмәттәшлек итә.

[2] Соңрак Татгосиздатта эшләгән. 1933 елда вафат була.

Әтисе аркасында Җәүдәт Фәйзи туган шәһәрендә күренекле татар язучылары Ф. Әмирхан, Ф. Кәрим, Ш. Бабич, Ш. Мөхәммәтов белән аралашу мөмкинлеге ала. Оренбургта Җ. Фәйзи әдәби иҗат эшенә өстенлек биргән. Бу күп яктан әйләнә-тирә мохит, аралашу даирәсе, шулай ук Фәйзуллиннар нәселендә вербаль (проза һәм шигырь) текстлар язу сәләтенең генетик яктан бирелүе белән аңлатыла. Фәйзуллиннар династиясендә әдәби иҗат белән шөгыльләнгән иң күренекле шәхес – драматург, шагыйрь һәм публицист М. Фәйзи. Әмма бу нәселнең башка вәкилләре дә публицистик һәм фәнни текстлар, мемуарлар, мәгариф өлкәсенә караган материаллар язып бастыралар[1]. Оренбург җәмәгатьчелегенең игътибарын Җ. Фәйзинең матур әдәбият әсәрләре, аерым алганда, аның 15 яшендә язылган һәм соңрак туган шәһәрендә татар драма театры сәхнәсендә куелган «Күз яшьләре» пьесасы җәлеп итә. Җ. Фәйзи Оренбургтан киткәннән соң да, гомеренең ахырына кадәр әдәби-сәнгать әсәрләре иҗат итүеннән туктамый[2]. 1929 елдан башлап, аның әсәрләрен («Алты бармак» комедиясе, «Хикәяләр» җыентыгы һәм кайбер шигырьләре) бастырып чыгара башлыйлар. Үзенең әдәби сәләтен ул соңыннан музыкага караган эшләрендә дә куллана. Монда «Карәхмәт» һәм «Тапшырылмаган хатлар» опералары либреттоларын (Г. Кутуй повестена нигезләнеп, Җ. Фәйзи музыкасы белән), «Челтәрле яулык» балетын атарга мөмкин. Җәүдәт Фәйзинең музыка белән бәйле иң күренекле әдәби әсәре – «Кызыклы кунаклар» шигъри әкияте (1963 елда Казанда башта татар телендә, аннары 1968 елда Мәскәүдә рус телендә басыла). Ул эчтәлеге буенча – оркестр буенча юлкүрсәткеч, балаларны әлеге коллективның инструментлары белән бик мавыктыргыч формада таныштыра. Мондый форматтагы әсәрләр дөньяда бик сирәк очрый. Аларның аеруча билгелеләре – С. Прокофьевның «Петя и волк» музыкаль әкияте һәм Б. Бриттенның «Путеводитель по оркестру для юношества» әсәре. Берничә дистә еллар дәвамында әлеге өч әсәр Татарстан симфоник оркестрының балалар абонементына кертелде. Инглиз композиторының опусы – чиста музыкаль әсәр, Прокофьев әкияте укучыга һәм оркестрга исәпләнгән, Җ. Фәйзи, дирижерларның үзләренә туры килә торган музыкаль иллюстрацияләр сайларга тәкъдим итеп, әдәби нигез иҗат итә. Соңрак Татарстанның башка музыкантлары тарафын-

[1] Бертуганы Мидхәт Фәйзуллин (медицина фәннәре докторы), композиторның вафатыннан соң, аның турында китап яза, аннан өзекләр вакытлы матбугатта даими басылып тора. Казан дәүләт консерваториясендә белем алган Виктор (бертуганының оныгы), төрле конкурслар лауреаты, Җ. Фәйзи турындагы публикацияләрне инде фәнни нигездә дәвам итә. Башка туганнары да үзләренең күренекле кардәшләре турында сайт булдыру эшенә кушылалар, үзләрендә сакланган материалларны шунда урнаштыралар.

[2] Алар арасында (алда искә алынганнардан тыш): «Моңнар астында» романы, «Ялгышкан» пьесасы, «Аккош» драмасы, балалар өчен «Кырмавы – җан иясе» повесте, 30 шигырь, «Яктылык» поэмасы, ике дистәдән артык хикәя, «Казан яки Безнең заман яшьләре».

нан, «Кызыклы кунаклар» композициясендә бердәм стильгә ирешү максатыннан, Җ. Фәйзи әсәрләренең оркестрлаштырылган фрагментларыннан әлеге әкияткә музыкаль номерлар сайлап алынды. Бу эшне заманча инструментлар составы мөмкинлекләрен исәпкә алып дәвам итәргә кирәк иде.

Оренбургта Җ. Фәйзине кызыксындырган икенче өлкә – музыка сәнгате. XX гасырның 30 нчы елларында ул чын-чынлап шушы өлкә белән мавыгып китә. Бу шәһәрнең музыкаль тормышында Җ. Фәйзинең музыкант буларак җитлегүенә мөнәсәбәте булган ике моментны аерып күрсәтик. Алар җәмгыятьнең өстәмә һәм һөнәри белем бирүне үстерүгә, үзешчән музыка уйнауга, тулаем татар музыка мәдәниятенең торышына мөнәсәбәтле күрсәтмәләре белән бәйле. Шунысын да билгеләп үтәргә кирәк, Оренбургта XX гасырның беренче чирегендә аерым гаиләләрдә (барыннан да элек зыялы гаиләләрдә) балаларны уку йортларының башлангыч звеноларында да, шәхси тәртиптә профессиональ музыкантларда да төрле музыка уен коралларында уйнарга өйрәтү традициясе барлыкка килә. Моннан тыш, туганнары балаларга музыка уен кораллары бүләк итә һәм аларда башлап уйнап күрсәтә торган була. Бу, мәсәлән, шул заманда Җ. Фәйзи белән бергә Оренбургта яшәгән композитор А. Ключаревка (виолончельдә, баянда уйнаган), шагыйрь М. Җәлилгә (мандолинаны үзләштергән) кагыла. Җ. Фәйзинең үзенә бәләкәй чагында мандолина тавышы бик нык тәэсир итә. Ул аны беренче тапкыр атаклы язучы Ш. Бабич, аннары мандолиначы И. Һилалов (Илялов) кулында күрә. Харис Зариф улының бертуган сеңлесе (Хәят апа) булачак композиторга һәм аның олы абыйсы Мидхәткә кечкенә мандолина бүләк итә, анда уйнау күнекмәләренә, ноталар өйрәтә. Аннан соң Җ. Фәйзи татар мәктәбендә мандолиначылар ансамбленә (үзенең әйтүенә караганда, «кечкенә оркестр») җитәкчелек итә. Алга таба Җ. Фәйзи буш вакытында бу уен коралын кулына алган (мәсәлән, халык җыры «Каз канаты» темасына вариацияләр) яки ике мандолинада туганнары белән үзенең киң таралган «Урман кызы» җырының көен уйнаган. Әлеге инструменттан тыш, Фәйзуллиннар гаиләсендә скрипка (Җ. Фәйзи аны аларда еш булган атаклы татар композиторы С. Сәйдәшев алып килде дип саный) һәм балалайка да пәйда була. Оренбургта татар спектакльләре антрактларында М. Вәлиевнең фортепьянога кушылып татар халык көйләрен уйнавы аның хәтеренә тирән сеңеп калган[1]. Татар халык көйләрен скрипкада башкара белүе соңрак Җ. Фәйзинең үзенә дә бик нык ярдәм иткән, (истәлекләренә караганда) Түбән Новгород өлкәсендә мөгаллимлек иткәндә хәтта гомерен саклап калган. Бөек Октябрь революциясе алдыннан Оренбург мөселманнары тарафыннан «Музыка һәм драма» җәмгыяте оештырылган. Аның эшчәнлеге нәтиҗәсендә Оренбургта музыка-агарту киң җәелгән. Бу җәмгыятьнең идарәсенә Җәүдәт Фәйзинең әтисе белән бергә Шәриф

[1] Киләчәктә Мәсәлим Вәлиев – Башкортстан Композиторлар берлегенең беренче рәисе, танылган композитор.

Камал, Фатих Кәрими, Заһид Нуркин кебек күренекле мәдәният эшлеклеләре кергән. Аларның тырышлыгы белән 1918 елда төрки халыклар вәкилләре өчен «Шәрык музыка мәктәбе» ачылган. Ф. Кәрими билгеләп үткәнчә, бу уку йортын җәмәгатьчелек үзенә күрә бер елга итеп караган, аның ярдәмендә кечкенә Көнчыгыш музыкасы күлен зур сәнгать океаны белән тоташтырырга теләгән [Оренбургның…]. Татар халык җырларының әүвәлге нота басмаларының берсе шулай ук Оренбургта әлеге җәмгыять тарафыннан чыгарылган. Шушы мәктәптә Җ. Фәйзи һәм аның энесе Х. Терегулова-Булатовада[1] фортепьянода уйнарга өйрәнгәннәр. Дөрес, бу шөгыль озак дәвам итмәгән, чөнки мәктәп нибары бер-ике ел яшәгән. Уку йортына бу вакытта киләчәктә күренекле татар композиторы булачак С. Сәйдәшев мөдирлек иткән. Оренбургта яшәгән башка кешеләр кебек үк, Җ. Фәйзи дә С. Сәйдәшевне марш жанрында пьесалар уйнаучы («Тукай маршы» һәм «Хәйбулкин») духовой оркестрның трубачы буларак исендә калдырган. Шәһәрнең бөтен җирендә (шул исәптән ачык һавада да), гади тыңлаучыларда һәм белгечләрдә кызыксыну уятып, татар халык җырлары яңгыраган. Кечкенә генә оркестр композиторлар (З. Яруллин) әсәрләрен, труппа спектакльләре концертларында һәм антрактларда фольклор музыкасы эшкәртмәләрен уйный. Ул фронт бригадаларыннан чакырылган артистлардан тора.

Ә Россиянең танылган фольклорчысы А. Затаевич (бу елларда шулай ук Оренбургта яшәгән), төрле халыкларның, барыннан да элек казакъларның, шулай ук татарларның музыка үрнәкләрен җыю белән шөгыльләнгән һәм әлеге эшкә яшьләрне дә (мәсәлән, соңыннан күренекле композитор булган А. Ключаревны) тартырга тырышкан.

1925 елда Җ. Фәйзи гаиләсе Казанга күченә. Монда ул өч елдан соң 2 нче урта мәктәптә тулы гомуми белем алып чыга. Татарстан башкаласында аның техник чаралар белән мавыгуы ачык күренә. Ул Оренбургтагы кебек үк фоторәсемгә төшерүен дәвам итә, һәм аның белән гомеренең ахырынача шөгыльләнә. Аның фотолары шул ягы белән кызыклы: Җ. Фәйзи күбрәк үз заманының танылган әдәбият һәм мәдәният эшлеклеләрен төшерергә тырыша. Аларда ул, мәсәлән, Казанда – язучы Ф. Әмирханны, ә Уфада (зур булмаган коллектив составында мәдәни программа белән баргач) шагыйрь Ярлы Кәримне соңгы юлга озату процессын гәүдәләндергән. Җ. Фәйзинең иҗади мирасын саклау комиссиясе соңыннан үз планына, һичшиксез үтәлергә тиешле бурычларның берсе буларак, аның фотоархивының тасвирламасын язуны юкка гына кертмәгән. Мәктәп елларында ул радиоһәвәскәрлек белән дә кызыксына башлаган. Бу темага мәгълүмат бик аз булуга карамастан, үзенә һәм дусларына радиоалгычлар җыйган. Искә төшерсәк, Казанда радиостанция нәкъ шул ук вакыт-

[1] Татар музыка белгечләре арасында югары музыкаль белемгә ия булу турында беренче дипломны (Мәскәү дәүләт консерваториясен тәмамлый) нәкъ менә Х. Терегулова ала.

та – 1927 елда ачыла. Бу эшне җиренә җиткерүдә язучы, җәмәгать эшлеклесе Ш.Усмановның тырышлыгы зур була. Җ. Фәйзи аның белән мәктәптә үзе җитәкләгән радиотүгәрәк аша таныша. Радиокомитетта Җ. Фәйзигә кайвакыт танылган җырчыларга, аерым алганда А. Измайловага, фортепьянода кушылып уйнарга туры килгән. Ул шулай ук үзе генә дә (соло) чыгышлар ясый. Шуңа күрә ун елдан соң аның радиокомитетка музыкаль тапшырулар мөхәррире сыйфатында эшкә килүе закончалыклы күренеш була. Җәүдәт Фәйзинең рационализаторлык сәләте соңрак аның фонограф белән эшләвендә чагылыш таба. Ул фоноваликларны язмалардан чистартуның яңа ысулын уйлап таба, бу аларда яңа музыкаль материалларны теркәргә мөмкинлек бирә. Фольклор экспедицияләре вакытында әлеге ысулның файдасы күп булган, валикларны үзең белән азрак алырга мөмкинлек туган, фонографның зурлыгын һәм авырлыгын исәпкә алсак, сәяхәтләрдә багаж сизелерлек кимегән. «Фонографны көйләдем. Валикларны үзем уйлап тапкан ысул белән чистартым. Эдиссонның исен китерерлек булмады булуын, шулай да эшкә ярарлык булып чыкты» [Фәйзи, 1973, с. 15]. Җәүдәт Фәйзинең әлеге мавыгулары, шулай ук аның төрле техник җайланмаларны (тегү машиналарын, дивар сәгатьләрен) төзәтүе, электр үткәрүе, ишек кыңгыраулары куя белүе аркасында, эти-әнисе (бигрәк тә этисе) малаен техник яки инженер итеп күрергә тели. Җ. Фәйзи берничә тапкыр бу белгечлекләрне бирүче техникумнарга укырга керергә дә омтылыш ясый.

Җ. Фәйзи Казанның мәдәни мохитенә башы-аягы белән чума. Бу да аның иҗади үсешенә бик нык ярдәм итә. Ул Татарстан һәм Россиянең танылган әдәбият һәм сәнгать эшлеклеләренең төп контингенты (мәсәлән, В. Маяковскийны) белән таныш була, аларның күбесе белән ул шәхсән аралаша. Танышырга сәбәп чыгып кына тора: егет нәшриятта эшләүче этисе янында еш була; театрга (шул исәптән, музыкаль куелышларга, мәсәлән, «Сания» операсына, «Наемщик» спектакленә) йөрергә ярата; үзе дә иҗат белән шөгыльләнә.Ул әдәбият-сәнгать әсәрләре язуын да туктатмый һәм, шуңа бәйле рәвештә, Г. Кутуй, Һ. Такташ кебек танылган шагыйрьләргә һәм язучыларга бәяләмә сорап мөрәҗәгать итә. Төрле җыелышларда, әдәби-музыкаль кичәләрдә ул үз эшкәртүендә фортепьянода татар халык җырларын, шулай ук С. Сәйдәшев әсәрләренең көйләрен уйный. Чыгышлары, әлбәттә, күпләрнең игътибарын җәлеп итә. Студент елларында ук Җ. Фәйзи берничә вакытлы матбугат органы белән хезмәттәшлек итә. Бу аңа танылган кешеләр белән җиңел танышырга һәм аралашырга мөмкинлек бирә. Вакытлар узу белән Җ. Фәйзи язмаларында төп игътибарны музыка сәнгате мәсьәләләренә юнәлтә башлый. (Бу турыда кара: [Файзуллин, с. 46–51].) Соңрак аның матбугатта «Музыка, башкаручы, тыңлаучы» дигән баш астында басылган язмалар циклы (Татарстан яшьләре, 1968) укучыларда зур тәэсир калдыра. Татарстанның танылган музыка белгече Г. Кантор республика вакытлы матбугатына күзәтүендә болай дип билгеләп үтә: «Начиная с 1940-х годов, складывается круг

профессиональных музыкантов, постоянно пишущих о музыке в Казани (анализируется периодика на русском языке). Эти критики, музыковеды, композиторы в течение нескольких десятилетий сохраняли творческую активность и являлись бесспорными неформальными лидерами казанской музыкальной публицистики» [Кантор, с. 282]. Ул алар арасына Җәүдәт Фәйзине дә кертә.

Горький өлкәсе Ишә авылында[1] бер ел укытучы булып эшләгәннән соң, 1929 елда Казан университетына Совет хокукы факультетына укырга керә, аны 1933 елда тәмамлый (бу вакытта инде бу уку йорты мөстәкыйль институт була). Институтта аны аспирантурада һәм гыйльми секретарь итеп калдыралар[2]. Юрист белгечлеге буенча укуы һәм шул ук вакытта әдәбият һәм музыка белән мавыгуы Җ. Фәйзине вакыт-вакыт дөрес юнәлеш сайлау-сайламавына шикләнеп карарга да мәҗбүр итә. Бу җәһәттән Җ. Фәйзинең Уфада шагыйрь М. Җәлил белән очрашуы (02.08.1930) бик зур роль уйный, ул аның белән Оренбургтан ук таныш була. М. Җәлил аның музыка белән шөгыльләнүен хуплый, ә саубуллашканда әле генә Мәскәүдә нәшер ителгән «Иптәшкә – теләктәшкә» исемле кечкенә генә шигырьләр җыентыгын бүләк итә. Анда түбәндәге юллар бар: «Җәүдәт! Без – бөек көрәшнең иң авыр фронтындагы яшь фронтовиклар. Мин җырым белән, син – музыка белән, барыбызга да уртак булган шушы позицияне якларбыз. Көрәшләргә көчебезне берләштерик. Шул бердәмлеккә үрнәк итеп шушы төргәкне бирәм. Иптәшең – теләктәшең – М. Җәлил» [Центр...][3].

Җ. Фәйзи тарафыннан иҗат ителгән беренче җырларның (бигрәк тә Һ. Такташ сүзләренә «Урман кызы» һәм «Байрак тегәбез») уңыш казануы аны ирекле тыңлаучы сыйфатында Казан музыка училищесына алып килә. Ул композиция (педагогы В.Виноградов) һәм музыка тарихы буенча дәресләр ала. В. Виноградов «Урман кызы» җырын бизәүдә актив катнаша (җырның беренче нота язмаларында гармонизатор буларак аның фамилиясен куялар). Болар барысы да Җ. Фәйзинең музыкаль иҗатны сайлавына стимул була. Нәтиҗәдә, 1934 елда Мәскәү дәүләт консерваториясе каршында Татар опера студиясе оештырылу сәбәпле, Җ. Фәйзи республика хөкүмәте тарафыннан әлеге студиянең уку-укыту бүлеге мөдире итеп җибәрелә һәм аның композиторлар төркеменә кертелә (1938 елның ахырына кадәр шунда

---

[1] Ул тормышының әлеге чорын «Авыл укытучысы көндәлеге» повестенда чагылдыра.

[2] Җ. Фәйзи алга таба да алган профессиясе, юрист коллегалары белән бәйләнешләрне өзми. Бөек Ватан сугышы елларында ул адвокатлар коллегиясенә алуларын сорап гариза яза һәм ике урында берьюлы эшли [Багаутдинов, с. 125]. 1950 елда, Музыкаль фольклор кабинеты директоры вазифаларын үтәгәндә, Җ. Фәйзи көндәлегендә үзенең бу эшне эшли алуына шикләнеп каравын белдерә. Әмма ул адвокатлык һәм суд тикшерүләре белән фәнни тикшеренүләр арасында аналогияләр таба. Бу аның үз-үзенә ышанычын арттыра.

[3] Гарәп графикасындагы текстны кириллицага Г. Ибраһимов исем. ТӘһТИнең Язма һәм музыкаль мирас үзәге әйдәп баручы фәнни хезмәткәре Л.Ш. Гарипова күчерде.

эшли). Белгечлеге буенча ул Б. Шехтерда укый һәм өлешчә Г. Литинскийдан консультацияләр ала.

Мәскәүгә киткәнче үк (ә анда бигрәк тә) җыр аның иҗатында беренче әйдәп баручы жанрга әйләнә, һәм ул аннан гомер буе аерылмый. Аның җырларына лирик һәм патриотик, гражданлык яңгырашы хас. Лириканы еш кына «Урман кызы», «Кызыма» җырларындагы кебек эчкерсез, йомшак көй яки «Миләүшә»дәге кебек – гүзәл скерцо тәшкил итә. Җ. Фәйзи җырлары совет җыр сәнгате контекстында туа. Моны төрле тематикага һәм төрле буяулар белән язылган әсәрләрендә күрергә мөмкин. Мәсәлән, 50 нче еллар ахырында Л. Зыкина башкаруында Г. Пономаренконың «Оренбургский пуховый платок» җыры (В. Боков сүзләре) зур популярлык казана. Җ. Фәйзи иҗатында аңа «Оренбург шәле» (С. Хәким сүзләре) җыры туры килә. Татар тыңлаучылары арасында шундый ук популярлык казанган лирик җыр беркадәр халык рухында. Бу – җырчы Ф. Сөләйманова башкаруында аеруча күренә. Композиторның туган шәһәренә дә мәхәббәте һәм хөрмәте биниһая зур була.

Җ. Фәйзи беренчеләрдән булып Һ. Такташ һәм Г. Тукай шигырьләренә җырлар язган дигән фикер бар. Һ.Такташка нисбәтән моның белән килешергә дә мөмкин, әмма Тукай шигъриятен тәүге мәртәбә көйгә салып С. Габәши («Юаныч» җыры) яңгырата. Ләкин Җ. Фәйзи бу шагыйрьнең сүзләренә иң якты, уңышлы һәм әлегә кадәр популяр җырларның берсен – «Бәйрәм бүген»не яза. Ул әлеге жанрдагы Г. Тукай сүзләренә иҗат ителгән күп кенә музыкаль әсәрләрдән (халык һәм профессиональ) шат күңелле, дәртле һәм көчле характерда булуы белән аерылып тора. Билгеле бер дәрәҗәдә ул халык җыры «Пар ат»ка якын. Аларны хәрәкәтчән темп, төп ритмик фигура ε. ξ берләштерә. Еллар узгач, Җ. Фәйзи язган бу әсәрнең йогынтысы Р. Еникеевның «Яңгыр» җырында (Г. Тукай сүзләре) чагылыш таба. Аларны музыканың күтәренке характеры, пунктир ритмы гына түгел, башламдагы көй фразасының якынлыгы да бәйли.

Пар ат

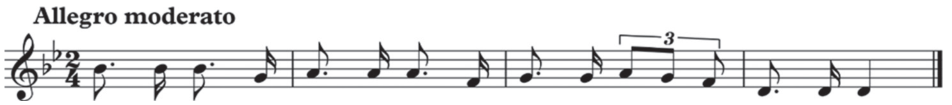

Бәйрәм бүген

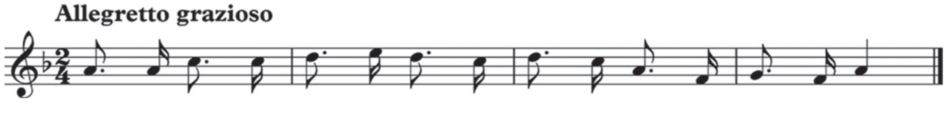

Яңгыр

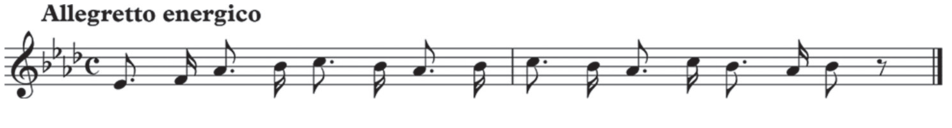

Җ. Фәйзинең «Бәйрәм бүген» җырының мондый позитив рухына аның җыр иҗатының гражданлык, патриотик яңгырашка ия икенче тармагы йогынты ясаган булса кирәк. Композитор Казан чорында ук мондый җырлар иҗат итә башлаган, ә Мәскәүдә аларның саны шактый арткан. Бу җәһәттән студиянең, Мәскәү консерваториясендәге мондый әсәрләр иҗат иткән укытучылар (Б. Шехтер, В. Белый, А. Александров) иҗатының тәэсире сизелә. Бу җыр авторларының барысы өчен дә күптән түгел генә тәмамланган гражданнар сугышы вакыйгалары һәм каһарманнары, шулай ук якынлашып килүче сугышларны алдан тоемлау иҗатка стимул була[1]. Җ. Фәйзи иҗатындагы «Комсомолка Гөлсара», «Гөрләсен безнең җыр», «Кавалерия җыры» шундый җырларга керә. СССР, республика тормышындагы (бигрәк тә героик пландагы) вакыйгаларга җырлар-кайтавазларны композитор гомере буе иҗат итә. Марш жанрындагы беренче җырлары (аларны поход яки строевой җырлар дип тә атыйлар) Мулланур Вахитов («Мулланур»), Бөек Ватан сугышы геройлары Газинур Гафиятуллин («Газинур батыр турында җыр») һәм Зоя Космодемьянская («Зоя турында баллада») турындагы балладалар, Россия пролетариатының беренче юлбашчысы турындагы монолог («Күңелем Ленин белән сөйләшә») алыштыра. Җәүдәт Фәйзи язган шундый җырларның күбесе бүгенге көндә дә мелодика ягыннан кызыклы. Аларның тексты (башка күренекле совет композиторларының шундый ук җырларындагы кебек) Бөек Октябрь революциясеннән соңгы гражданнар сугышы, Кызыл Армия белән бәйле, төрле профессия ияләренә багышланган темаларга кагыла. Шуңа күрә алар шул чор Советлар иле һәм Татарстандагы вакыйгаларның үзенчәлекле музыкаль елъязмасы буларак жанр тарихында калдылар. Кешеләрне һәрвакыт борчыган мәңгелек сюжетларга (мәхәббәт, дуслык, тормыш турында фәлсәфи уйланулар) язылган җырлар тормышчанрак булып чыга. Җ. Фәйзинең җырлары берничә тапкыр бүләкләргә лаек була. «Бу кырлар, бу үзәннәрдә» (С. Хәким сүзләре) 1953 елда Татарстананың Мәдәният министрлыгы, Композиторлар һәм Язучылар берлекләре тарафыннан уздырылган иң яхшы җыр конкурсында икенче премияне яулый. Бу чарага профессиональ һәм үзешчән композиторлар язган 100 гә якын әсәр җибәрелә. 1967 елда Бөек Октябрь революциясенең 50 еллыгына Хор җәмгыяте, Профсоюзларның өлкә Советы һәм Татарстан Мәдәният министрлыгы инициативасы белән «Советский человек – творец прекрасного» девизы астында иң яхшы җырга конкурс үткәрелә. Җ. Фәйзинең «Казан кызы» җыры (Г. Зәйнашева сүзләре) ул вакытта 3 нче премияне ала. Иң зур бүләккә – «Исендә тот, иптәш!» вокаль циклы өчен Г. Тукай исемендәге Дәүләт премиясенә Җ. Фәйзи 1966 елда лаек була.

[1] Бу совет кинематографында чагылыш таба. Моның бер үрнәге – Бөек Ватан сугышы башланганчы ук төшерелгән «В шесть часов вечера после войны» фильмы.

Җ. Фәйзинең балалар өчен язган җырлары татар җыр сәнгате өчен яңалык була. Студиянең әдәби бүлеген җитәкләгән М. Җәлил белән берлектә Җ. Фәйзи XX гасырның 30 нчы елларында балалар өчен бик күп җырлар иҗат итә һәм аларны «Балалар альбомы» дип исемләнгән циклга берләштерә. Алар балалар аудиториясендә зур популярлык казана.

1939 елдан Җ. Фәйзи Казанда яши. Ул төрле оешмаларда төрле вазифалар башкара. 1939 елдан 1942 елга кадәр радиокомитетта (Татрадио) музыкаль редактор була, мәдәни-агарту эшчәнлеге белән актив шөгыльләнә. Җ. Фәйзи яшь кадрларны әлеге учреждениедә эшкә җәлеп итәргә омтыла (мәсәлән, соңыннан музыкаль тапшырулар мөхәррире, Татарстан Композиторлар берлеге секретаре булган З. Хәйруллинаны). Ул җырчы Зөләйха Хисмәтуллина, Флера Сөләйманова, керәшен җырларын башкаручы Раиса Тимофееваның иҗатта карьерага ирешүләренә ярдәм итә. Җәүдәт Фәйзигә алар барысы өчен дә рәхмәтле. З. Хисмәтуллинаның тууына 50 ел тулу уңаеннан үткәрелгән кичәдә юбиляр болай дип билгеләп үтә: «Гомеремнең юл башында композитор Җәүдәт Фәйзи булды. Ул минем музыкаль сәләтемә игътибар бирде. Укырга җибәрде. Бәхетле язмышым өчен аңар баш иям. Мең рәхмәт» [Хәйруллина]. Ул оештырган радиотапшыруларның (бигрәк тә халык иҗаты һәм аның башкаручылары белән бәйле) темалары музыкаль публицистика жанрында эшләнә. Җ. Фәйзинең «Музыка кичәләре» китабын музыка турындагы радиотапшыруларның басмада чагылышының таҗы дип санарга мөмкин, анда автор татар телендә җиңел, мавыктыргыч формада музыка сәнгате турында сөйли, кушымтага үзе төзегән кечкенә генә терминологик сүзлекне дә өсти. 1940–1941 елларда радиокомитетта эшләү белән беррәттән, Җ. Фәйзи Г. Камал исемендәге Татар дәүләт академия театрында музыка бүлеге мөдире һәм дирижер булып эшли. Чөнки әлеге вазифаны башкаручы төп хезмәткәр – композитор С. Сәйдәшев 1941 елда Мәскәүдә узачак татар теле һәм әдәбияты декадасын әзерләү өчен чакыртып алына. Мондый эш белән бәйле рәвештә, Җ. Фәйзи төп игътибарын драма театры спектакльләренә музыка язуга юнәлтә. Бу эш 1937 елда ук «Ташкыннар» пьесасын (авторы Т. Гыйззәт) музыкаль бизәүдән башланып китә. Г. Камал исемендәге театрда эшләгәндә, композитор Н. Исәнбәт пьесасы буенча «Хуҗа Насретдин» комедиясенең музыкаль бизәлешен эшли, ул тамашачыларда һәм тәнкыйтьчеләрдә хуплау таба. Җ. Фәйзи үз гомерендә төрле актерлар коллективлары: курчак театры, Республика күчмә театры өчен 30 спектакльгә музыка яза. Әмма музыкаль номерларның күп өлеше Г. Камал исемендәге театр өчен иҗат ителә. Менә аларның кайберләре: «Ташкыннар», «Шәмсекамар», «Шүрәле», «Таймасовлар», «Үги кыз», «Җиз кыңгырау», «Бергә – гомергә» һәм башкалар. Спектакльләрнең күп кенә музыкаль фрагментлары, мәсәлән, «Фатыйма арышлары», Басыйр җыры – «Җырга салып җибәргән хат» («Тормыш җыры»ннан), «Яшә, Хуҗа Насретдин»,

«Сәлви җыры» («Хуҗа Насретдин»нан), Гайнавал җыры («Ташкыннар»дан) мөстәкыйль рәвештә тарала. «Гайнавал җыры»н үз вакытында танылган җырчылар З. Басыйрова (Г.Камал исемендәге театр артисткасы), Г. Сөләйманова башкара. Бүген ул безнең замандаш җырчылар Эльнар Сабирҗанов һәм Алия Карачурина, Айдар Габдинов, Айгөл Бариева репертуарына да кергән. Җ. Фәйзинең мәшһүр әсәрләре исемлегенә Г. Әпсәләмовның «Ак чәчәкләр» романы белән бәйле рәвештә язылган Гөлшәһидәнең лирик җырын да («Гөлшәһидә җыры») теркәргә кирәк.

Ләкин аңа тыныч кына эшләргә насыйп булмый, чөнки композиторны мәдәният эшлеклеләре бригадасы составында (музыкант Рөстәм Яхин, язучы Гамир Насрый да керә) окоплар казырга җибәрәләр. «Литературная газета»да язучы Г. Кутуйның (телгә алынган бригаданың җитәкчесе) «Эшче һәм композитор» исемле мәкаләсе басылу аркасында гына, татар музыкасының иң яхшы сәхнә әсәрләре өстендә эшләвен дәвам итү өчен, Җ. Фәйзине кире Казанга кайтару мөмкин була. Нәтиҗәдә, 1941 елның гыйнварында республика Югары Советы рәисе Г. Динмөхәммәтов тәкъдиме белән Җ. Фәйзи яңадан Казанга кайта.

Җ. Фәйзи татар сәнгатендә музыкаль комедия жанрын тудыручы булып санала. Аның тарафыннан шундый өч әсәр («Башмагым», «Акчарлаклар» һәм «Идел буенда») язылган. Беренчесе – «Башмагым» арада иң уңышлысы булып чыга. Комедиянең оркестровкасын Ф. Витачек эшли (Ф. Яруллинның «Шүрәле» балеты партитурасының беренче варианты да аныкы), ул сугыш елларында әнисе Е. Гнесина-Витачек белән Казанга эвакуацияләнә, музыка училищесында укыта. Җ. Фәйзинең калган ике комедиясенең сәхнәдә озак уйналмавын либреттоның кимчелекләре, сюжет линиясенә тискәре бәя бирү белән бәйлиләр. «Акчарлаклар»да җыр номерлары артык күп булу сәбәпле, хәрәкәтнең тоткарлануын ассызыклыйлар. «Идел буенда»да уйлап чыгарылган конфликтлылык табыла (гәрчә бу музыкаль комедия 1950 елда СССР Дәүләт премиясенә тәкъдим ителгән булса да). Әмма бу комедияләрдән аерым музыкаль номерлар озак еллар популярлык казана. Алар арасында: Шәмси ариозосы, Зәйтүнә ариясе, Зәйтүнәкәй җыры, Зәйнәп, «Кәккүк», Фәйрүзә ариясе («Акчарлаклар»), Рәмзия ариозосы («Идел буенда»).

Язучы Т. Гыйззәт «Башмагым» либреттосына нигез итеп башкорт авторы Х. Ибраһимовның шул ук исемдәге пьесасын ала. Х. Ибраһимовның бу әсәренә музыканы үз вакытында композитор С. Сәйдәшев язган, әмма бу комедиячел спектакльнең музыкаль бизәлеше генә булган. Җ. Фәйзи исә музыкаль жанрдагы мөстәкыйль әсәр тәкъдим итә. Совет чоры энциклопедияләрендә, танылган режиссерларның хезмәтләрендә аны опереттага кертәләр. Бу спектакльне СССРда үз көчләре белән сәхнәгә кую нәтиҗәсендә, шулай ук М. Җәлил исемендәге опера һәм балет театры гастрольләре аша (мәсәлән, 1965 елда Әстерханда һәм Волгоградта) күп шәһәрләрдә беләләр. Гастрольләр

вакытында репертуардагы классик әсәрләр белән беррәттән Җ. Фәйзинең «Башмагым», Ә. Бакировның «Тальян моны» музыкаль комедияләрен, Ф. Яруллинның «Шүрәле» балетын һәм Н. Җиһановның «Алтынчәч» операсын да күрсәтәләр. Җ. Фәйзи музыкасы (беренче чиратта, «Башмагым»ныкы), композитор үзе берничә фактор аркасында ерак чит илләрдә дә билгеле була. Бөтенсоюз радиосының чит илләргә хәбәрләр бирүче махсус радиостанциясе 1950–1960 елларда әлеге музыкаль комедияне инглиз, немец һәм француз телләренә тәрҗемәдә әледән-әле яңгыратып тора. Җ. Фәйзинең башка әсәрләре Казан университетында белем алган кайбер чит ил студентлары ярдәмендә танылa. Мәсәлән, Корея Халык Демократик Республикасына Татарстан филармониясе артистлары делегациясе (аның составында Азия һәм Африка илләре белән теләктәшлек комитеты әгъзасы буларак Җ. Фәйзи да булган) килү уңаеннан рәсми кабул итү вакытында бу илнең Мәдәният министрлыгы хезмәткәре (КДУны тәмамлаган) «Урман кызы»н җырлый. Шушы ук җырны РСФСРның халык артисты җырчы Ф. Насретдинов та зур уңыш белән Кытайда, Бирмада һәм Вьетнамда гастроль сәфәрләре вакытында башкара.

Җ. Фәйзи турындагы информацияне төрле чит ил басмаларында бастырганнар. Аерым алганда, Венгриядә үзе исән чагында ук аның хакында һәм башка композиторлар (Н. Җиһанов, Р. Яхин) турында мәгълүматлар урын алган китап нәшер ителә.

1944 елда Татарстан сәнгать эшләре идарәсе тарафыннан Җ. Фәйзи Татар дәүләт филармониясенең директоры һәм сәнгать җитәкчесе итеп билгеләнә, анда ул 1947 елга кадәр эшли һәм иҗат белән шөгыльләнү өчен ялга китә. 1949 елдан 1951 елга кадәр ул Музыкаль фольклор кабинетын җитәкли. Ул ябылганнан соң, яңадан филармониягә сәнгать җитәкчесе итеп чакырыла. 1959 елда иҗат белән шөгыльләнү өчен ялга китү сәбәпле, ул аннан тагын китә. Бу ике оешмада эшләү Җәүдәт Фәйзинең игътибарын хор өчен әсәрләр булдыруга юнәлтә, ул яшь дирижер-хоровиклар, мәсәлән, татар композиторларының әсәрләрен хор өчен эшкәртү белән шөгыльләнә башлаган Әзһәр Абдуллин белән таныша. Соңыннан Ә. Абдуллин аңа 1969 елда Мәскәүдә басылып чыккан «Татар композиторларының 10 әсәре» дигән хор өчен эшкәртмәләр җыентыгын) бүләк итә. Анда Җ. Фәйзинең солистлар һәм хор өчен язылган «Яз шатлыгы» җыры да кертелгән була. Әлеге учреждениеләрдә Җ. Фәйзи эшенең нәтиҗәсе татар халык җырларының эшкәртмәләрен тудыруда да чагыла.

Алар арасында: «Ай, дуслар», «Ачма тәрәзәңне!», «Идел суы», «Матур булсын», «Рамай», «Сагынам», «Яшә, республикам!», «Кошлар кебек», «Рәйхан» һ.б. Халык сүзләренә Җ. Фәйзи үз музыкасын да иҗат итә. Аларга «Бондюг көе», «Иркәм», «Рекрутлар җыры» җырлары, «Шәмсекамәр» спектакленнән музыкаль номерлар (Разияның икенче җыры, Шәмсекамәрнең бишек җыры) һәм башкалар керә. Хәтта украин халык җыры сүзләренә нигезләнгән әсәр дә бар («Ике лачын»).

Музыкаль фольклор кабинетында эшләгәндә Җ. Фәйзи Татарстанның төрле районнарына һәм аннан читкә (Пермь, Әстерхан, Төмән, Оренбург һәм Тобол өлкәләренә) экспедицияләр оештыра, Казанның эре заводлары һәм фабрикалары эшчеләренең язмаларын туплый. Җ. Фәйзи үзе теркәгән халык музыкасы үрнәкләрен 1973 елда «Халык җәүһәрләре» җыентыгында бастырып чыгара. Аңа хәзерге (шул заман өчен) 235 фольклор үрнәге кертелгән. Ул – информантларны сайлау, язу һәм расшифровкалау шартлары ягыннан караганда, җитди фәнни хезмәт түгел (кайчак материалны теркәү процессында ул хәтта аңлы рәвештә үзгәртелгән). Әмма бүген дә ул үзенең кыйммәтен югалтмаган һәм белгечләрнең игътибарын элеккечә җәлеп итә.

Алга таба да Җ. Фәйзи халык башкаручылары белән актив кызыксына. Ул, алар белән очрашу өчен, яшәгән урыннарына бара, үзешчән сәнгать смотрларында жюри рәисе яки әгъзасы буларак катнаша. Экспедицияләрдә Җ. Фәйзи музыканы фонографка яздыра, аны композиторга кайчандыр танылган баянчы Ф. Туишев бүләк иткән була. Экспедиция барышында Җ. Фәйзи язмаларны тыңлый һәм ноталарга сала, шуннан соң фонографны алдагы көйләрне теркәү өчен «чистарта». Шулай итеп, күп нәрсә техник сәбәпләр аркасында юкка чыгарыла. Әлеге язмалы фоноваликларның бер өлеше әлегә кадәр сакланган. Фольклорчы М. Нигъмәтҗанов шундый тугыз язманың ноталы расшифровкасын ясады, ул аларны 1970 елда татар халык җырлары җыентыгында бастырып та чыгарды. Аның нота транскрипцияләре Җ. Фәйзинең «Халык җәүһәрләре» китабына кертелгән расшифровкаларыннан аерыла. Җ. Фәйзинең композиторлар цехына керүе фольклор үрнәкләре җыентыгының кайбер язмаларында һәм комментарийларында чагылыш тапты. Мәсәлән, Җ. Фәйзи яздыру барышында информантларның үзләреннән әсәрләрнең төп нөсхәләренә үзгәрешләр керттерә. «Актаныш басмалары», «Матур булсын» кебек җырлар – шуның үрнәге. Кайбер очракларда җырның ритмы һәм, димәк, жанры да үзгәрә. Җ. Фәйзи җырларына комментарийларда башкаручылар турында тулы мәгълүмат юк, анда аларның туган көне һәм әтисенең исеме төшереп калдырылган, аның каравы социаль чыгышы (һөнәре, шөгыль төре) турында мәгълүматлар бар, бу үткән гасырдагы сораштыру өчен хас күренеш (XX гасырның 70 нче елларына кадәр). Фольклор үрнәгенең килеп чыгышы һәм таралу тарихы турындагы мәгълүматлар да кызыклы. Моннан тыш, Җ. Фәйзи композиторларның кайсысы (үзен дә кертеп) теге яки бу халык җырын үз әсәрләрендә файдалануын яки аны эшкәртүен, профессиональ җырчылардан аны кемнең беренче булып үз репертуарына кертүен дә билгеләп барган. Җ. Фәйзинең «Халык җәүһәрләре» җыентыгы 1987 елда яңадан басылып чыга. Анда наширләр татар халык музыкасы турындагы теоретик өлешне, китапның өченче бүлегендәге шигъри текстларны кыскартканнар. Эчтәлектә фольклор әсәрләре ноталарының төп нөсхәләре төрле критерийлар – тематика, алфавит тәртибе, жанрлар буенча системалаштырылган. Яңа басмада тематик

группировка гына калдырылган. Аның каравы, Җ. Фәйзинең туган көненнән башлап 1933 елга кадәрге тормышын колачлаган «Күңелем кыллары» исемле автобиографик язмалары кертелгән. Мемуарларының беренче китабын композитор 1970–1971 елларда тәмамлый. Аның әлеге халык музыкасы үрнәкләре җыентыгына турыдан-туры катнашы юк, әмма Казан белән Оренбург шәһәрләренең (бигрәк тә музыкаль) мәдәнияте, Җәүдәт Фәйзинең тормышы һәм иҗаты буенча әдәбияттагы бушлыкны күпмедер дәрәҗәдә тутыра.

Җ. Фәйзинең теоретик фикерләре бүген дә актуальлеген югалтмый. Ул татар халык музыкаль иҗаты жанрлары классификациясен тәкъдим итте, әмма үзенчәлекле характерда булуы аркасында ул белгечләрнең игътибарын җәлеп итмәде. Ләкин вакытлар узу белән этномузыкологлар кайбер мәсьәләләрдә, аерым алганда, кайбер конкрет җырларга (мәсәлән, «Сарман») мөнәсәбәттә, Җ. Фәйзи карашларына таяна башладылар.

Ахырда шуны билгеләп үтәсе килә: Җ. Фәйзи мирасының күп өлеше әлегә кадәр билгеле түгел һәм төрле архивларда таралып ятуын дәвам итә. Композитор вафат булганнан соң, аның иҗади мирасын саклау комиссиясе төзелде. Аңа З. Хәйруллина (комиссия рәисе, Татарстан Композиторлар берлеге рәисе), музыка белгече Г. Касаткина, композиторлар Б. Мулюков һәм И. Шәмсетдинов, дирижер-хоровик Ә. Абдуллин, шагыйрьләр һәм язучылар Г. Минский, С. Хәким һ.б. кергән. Ике өлештән торган чараларның бишьеллык планы булдырылды: 1) музыкаль әсәрләр, фоторәсемнәр, язышуларның тасвирламасын төзү; 2) төрле материаллар бастырып чыгару, композитор турында монография әзерләү. Планлаштырылганнарның бик аз өлеше генә гамәлгә ашырылды: 1987 елда «Халык җәүһәрләре» фольклор җыентыгының яңа басмасы нәшер ителде [Фәйзи, 1987]. Аңа «Күңелем кыллары» истәлекләренең беренче өлеше дә кертелде. Бу комиссия планлаштырган бөтен эшләр бүгенге көнгә кадәр актуаль. Аларга Җ. Фәйзинең экспедицион язмаларының фонографик валикларын цифрлаштыруны һәм алардагы фольклор үрнәкләрен заманча технологияләр кулланып күбәйтүне, бастырып чыгаруны өстәргә кирәк. Шулай ук композитор фондындагы фоторәсемнәрдән альбом эшләргә кирәк. Боларның кыйммәте Татарстанның музыка мәдәнияте кысаларына гына сыймый. Композиторның истәлеген мәңгеләштерү буенча барлык гамәлләрне Г. Ибраһимов исем. ТӘһТИ архивында һәм ТР Милли музее фондында сакланучы материалларга таянып башкарырга мөмкин.

Әдәбият

Багаутдинов Ф.Н. Композитор и юрист (Джаудат Файзи – Джаудат Харисович Файзуллин) // Багаутдинов Ф.Н. Музы и право. Казань: Татар. кн. изд-во, 2010. С. 117–129.

Кантор Г. Казань-музыка – XX век. Исследовательские очерки: Изд. дом «Титул-Казань», 2009. 424 с.

Оренбургның моңлы егете // Казан утлары.1987. № 9. Б. 183.

Национальный архив РТ. Фонд Р-6663. Оп. 1. Д. 2.

Фәйзи Җ. Җырлар эзлим... // Казан утлары. 1973. № 1. Б. 147–160.

Фәйзи Җ. Күңелем кыллары // Фәйзи Җ. Халык җәүһәрләре. Күңелем кыллары. Татар халык көйләре. Истәлекләр. Казан: Татар. кит. нәшр., 1987. Б. 199–381.

Фәйзи Җ. Халык җәүһәрләре. Күңелем кыллары. Татар халык көйләре. Истәлекләр. Казан: Татар. кит. нәшр., 1987. 392 б.

Файзуллин В. Литературно-просветительская деятельность Джаудата Файзи // Музыковедение. 2010. № 9. С. 46–51.

Хәйруллина З. Тибрәндерде күңел кылларын: [Композитор Җәүдәт Фәйзи тур.] // Шәһри Казан. 2000. 22 дек.

Центр письменного и музыкального наследия ИЯЛИ им. Г. Ибрагимова АН РТ. Фонд 140.

Юнысова Гүзәл Фәйзрахман кызы,
ТР ФА Г. Ибраһимов исем. Тел, әдәбият һәм сәнгать институтының театр һәм музыка бүлеге фәнни хезмәткәре